

Annona Nova XIV.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2023

Szakmai lektorok:
András Csaba, Deák Anita, Farkas Péter, Kiss Szabolcs,
Popovics Zoltán, Sieglér Anna, Simor Kamilla

A kiadvány a *Nemzeti Tehetség Program* támogatásával jött létre
NTP-SZKOLL-22-0042

Kiadó: Kerényi Károly Szakkollégium
Felelős kiadó: Kovács István

Szerkesztő: Lajó Odil

Olvasószerkesztők: Bakonyi Márton, Csabay István, Folyi Bence,
Lukács Laura Klára, Németh Lídia Sára

ISSN 2061-4926

© A szerzők, 2023
© A szerkesztők, 2023

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

VILMOS ESZTER	
Előszó	7
LAJÓ ODIL	
Megélt idő – Emlékezet, szubjektivitás és női tekintet <i>A lányok</i> című filmben	13
MERKL NÓRA	
A személyiség egységének elporladása – Narratív játékok feminin és maszkulin szemszögből	27
VÉG DORINA MIRTILL	
Az idegennyelv-hatást magyarázó mechanizmusok vizsgálata – Az emocionális távolság és a távolsági folyamat hipotéziseiről	57
SZESZÁK NÓRA	
Paul Grice pragmatikai koncepciójának alkalmazása a nem-verbális kommunikációban	77
FEKETE RÓBERT	
A fejvesztettség labirintusai – A formátlanság posztumán víziói Georges Bataille-nál	93
MÜLLER TÜNDÉR ÉVA – BIGAZZI SÁRA	
Az utcák sorai – Utcai lapok hajléktalanság- reprezentációinak vizsgálata a szociálisreprezentáció- elmélet keretében	115

ZAB TAMÁS LÓRÁND

Adalékok Latinca Sándor kaposvári kultuszának
korai történetéhez (1945–1946) 145

SERGE MOSCOVICI

Értekezés a pszichoanalízis szociális reprezentációjáról
(ford. Müller Tündér Éva, Lukács Laura Klára,
Simonffy Zsuzsanna) 163

CSABAY ISTVÁN

Tudomány és ismeretterjesztés határán:
Tombi Beáta, *Divulgazione scientifica nel Settecento –
tipologia, generi, linguaggio* (recenzió) 175

Rezümék 187

A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai

a 2022/2023-as tanévben 195

A Kerényi Károly Szakkollégium mentorai

a 2022/2023-as tanévben 196

Tudomány és ismeretterjesztés határán

TOMBI Beáta, *Divulgazione scientifica nel Settecento – tipologia, generi, linguaggio* (Budapest: Fakultás Könyvkiadó, 2022)

Tombi Beáta *Divulgazione scientifica nel Settecento – tipologia, generi, linguaggio* című olasz nyelvű monográfiája a tudomány és a szépirodalom kapcsolatát, valamint a két diskurzus metszéspontjában elhelyezkedő, a XVIII. századra autonómmá váló ismeretterjesztő irodalom műfaji sajátosságait, létrejöttének történeti okait vizsgálja itáliai kontextusban. A szerző nagymértékben támaszkodik 2018-ban megjelent, *Tudomány és ismeretterjesztés a XVII–XVIII. századi Itáliában*¹ című kötetének belátásaira, jóllehet olasz nyelvű könyve ennek részben rövidített, részben pedig részletes műfajtipológiával kiegészített változata. A szerző egyik központi állítása, hogy a tudományos forradalom időszakára a tudományos és a szépirodalmi diskurzus között húzódó demarkációs vonal végleg elmosódott, majd a XVIII. századra e két beszédmódból egy önálló műfaj, az ismeretterjesztő irodalom nőtte ki magát. Az ismeretterjesztő irodalom egyik ismérve, hogy bár formailag a szépirodalom műfajához kapcsolódik, tartalmát a természettudományos témák jellemzik. Az ismeretterjesztő irodalom a tudományos diskurzus merev struktúrája és kevesek számára hozzáférhető akadémiai terminológiája helyett a szépirodalomra jellemző játékossgal, közérthető kifejezések és szubjektív élményeken alapu-

¹ TOMBI Beáta, *Tudomány és ismeretterjesztés a XVII–XVIII. századi Itáliában* (Budapest: L'Harmattan, 2018)

ló metaforák segítségével számol be a tudomány aktuális állásáról laikus olvasójának – legyen szó a selyemhernyó-tenyésztés mester-ségéről, a rovarok természetes fejlődéséről, vagy a newtoni fizika legfontosabb megállapításairól.

Tombi Beáta könyvének első része egy tág történeti horizonton vázolja fel a tudományos ismeretterjesztés kialakulásának feltételeit. Jóllehet a divulgatív irodalom térhódítása a XVIII. századra datálható, a szerző az itáliai Cinque- és Seicentóig, de bizonyos irodalmi műfajok alakulástörténeti áttekintéséhez egészen az antikvitásig nyúl vissza. A kötet második része egyben műfajtipológia és diskurzuselemzés: a szerző mindenekelőtt a különböző ismeretterjesztő műfajok diszkurzív alakzatait vizsgálja, ezt követően a megkülönböztetett műfajokat egy-egy szerző írásán keresztül mutatja be azzal a céllal, hogy rámutasson az ismeretterjesztő diskurzus által létrehozott műfajok sajátos nyelvi kódjaira. A *Divulgazione scientifica nel Settecento...* jól strukturált, könnyedén követhető kötet, amely világos stílusban kalauzolja végig olvasóját az ismeretterjesztés történetének különböző stációin.

A könyv nyitófejezetének fókuszában azok a XVII–XVIII. századi tudomány- és kultúrtörténeti mozzanatok állnak, amelyek az akadémiák megjelenését és az enciklopédiák elterjedését tették lehetővé. Miután a XVI. században a nagy európai egyetemek politikai-gazdasági válságba kerültek, hanyatlásukkal olyan új tudományos intézmények jöttek létre, mint az irodalmi és tudományos akadémiák, amelyek legfőbb jellegzetessége az egyetemeken képviselt arisztoteliánus és skolasztikus hagyománnyal való szakítás volt. A XVII. századi Európában a tudományos akadémiák a virágkorukat élték: a londoni *Royal Society* (1660), a párizsi *Académie des Sciences* (1666) vagy a római *Accademia dei Lincei* (1603) a tudomány fejlődésének új irányait jelölték ki, a spekulatív filozófiával szemben a kísérleti tudományokra helyezve a hangsúlyt. Ahogyan az *Accademia dei Lincei* kapcsán a szerző megjegyzi, már a név-választás is egy olyan kritikai hozzáállásra utal, amely a tudomány új szemléletmódját tükrözi: a népi kultúrában a rendkívül éles lá-

tásáról ismert hiúz [*lince*] elnevezéssel az akadémia a kutatás, az analízis és a megfigyelés fontosságát hangsúlyozta.

Az új tudományos ismeretek azonban csak az enciklopédiák megjelenésével tudtak kilépni az akadémiák szűk világából és egyre szélesebb körben elterjedni. Az enciklopédiák arra a sürgető feladatra vállalkoztak, hogy a régi tanítások felülbírálása során újonnan létrejött tudást szisztematikusan elrendezzék. Szócikkeik érdekesítő stílusban általános hivatkozási pontokat kínáltak különböző ismeretekről, s ennyiben a filozófiai értekezéseknél hozzáférhetőbbnek bizonyultak. Az akadémiák kialakulásának és az enciklopédiák népszerűségének relevanciáját a szerző végső soron abban látja, hogy a tudástermelés új formáinak megjelenése és intézményesülése a skolasztikus dogmák hegemoniájának megrendülését eredményezte, megágyazva ezzel a tudományos ismeretterjesztő irodalom kialakulásának.

Tombi Beáta könyvének második fejezete Jürgen Habermas nyilvánosság-elméletének² segítségével vázolja fel a feudális-reprezentatív nyilvánosságot felváltó polgári nyilvánosság alakulástörténetét. Bár Habermas a modern nyilvánosság modelljét angol, francia, illetve német kultúrtörténeti példák segítségével mutatja be, Tombi Beáta meggyőzően terjeszti ki a habermasiánus történeti rekonstrukciót az itáliai kontextusra. A szerző azt kívánja bemutatni, hogy a feudális hatalom meggyengülésével és a polgári réteg létrejöttével megjelenő új intézmények jelentős szerepet játszottak a tudás disszeminálásában. Az arisztokratikus karakterjegyeket még magán hordozó szalonkultúrához képest a XVIII. századi kávéházak struktúrája meglehetősen nyitott volt: az első kávézók megjelenésével egy olyan nyilvános-kozmopolita tér jött létre, amely a szociokulturális határok elmosásával termékeny módon segítette elő az információk szabad áramlását. A kávéházak az

² HABERMAS, Jürgen, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban* (Budapest: Osiris, 1999)

irodalmi, a tudományos és a szociális élet legfontosabb fórumai közé tartoztak; azon túl, hogy az állampolgárok szabadon megvitathatták a különböző jogi, gazdasági és közhatalmi kérdéseket, ezek a terek művészeti kiállítások, felolvasóestek és természettudományos kísérletek elsődleges színtereivé is váltak.

A kávéházi élet jelentősen összefonódott a virágzó folyóiratkultúrával: a nyomtatott sajtó rohamos fejlődésének köszönhetően a tudományos írásokat tartalmazó folyóiratok száma is megnövekedett, s ez a kávéházakban folytatott diszkusziókra is megtermékenyítőleg hatott. Tombi joggal emeli ki az 1764 és 1766 között megjelenő milánói *Il Caffè* című folyóiratot, amelynek már a neve is erre a megváltozott társadalmi szerkezetre tesz utalást. Noha az *Il Caffè* szerzői között főként privilegizált, fiatal arisztokratákat találunk, az általuk megjelentetett folyóirat kerettörténete szerint a cikkek a görög kávékedvelő, Demetrio milánói kávéházában folytatott szabad beszélgetések leiratai. A Pietro Verri által szerkesztett *Il Caffè* közvetlen hangvétele a szerző-olvasó közti határvonal feloldására irányult, és *szórakoztatva tanító* jellegéből adódóan a hétköznapi olvasó figyelmét kívánta megragadni. Ez pedig a tudományos nyelv merev struktúráját is jelentős mértékben fellazította. Tombi éppen abban látja a folyóirat ismeretterjesztő diskurzusra gyakorolt legfőbb hozzájárulását, hogy – a XVII–XVIII. századra jellemző újságírói sémáktól eltérően – egy olyan jellegzetes nyelvet alakított ki, amelyben a tudományos témák egy alapvetően irodalmi diskurzusba ágyazódtak. A szerző jogosan tekinti tehát az *Il Caffè*t egy olyan paradigmaticus folyóiratnak, amely jelentősen átformálta a diszkurzív mezőt: a kiadvány írásai a tudományos igényességük mellett közérthetőek és szórakoztatóak, s mint Tombi megjegyzi, a periodika „nyíltan, világosan és érthetően mert beszélni a gazdasági és tudományos újításokról és reformokról”³ (52.) Ezt a nyíltságot pedig – tehetnénk hozzá – bizonyos szempontból a konszolidált politikai viszonyok is lehetővé tették. Bár

³ A fordítások minden esetben tőlem származnak (Cs. I.).

a szerzőt az *Il Caffè* elsősorban *nyelvi* és nem *politikai* szempontból foglalkoztatja, meglátásom szerint a folyóirat saját diszkurzív stratégiáinak kijelölése nem független a lombardiai 1760-as évek hatalmi viszonyaitól és politikai kontextusától. Miközben az *Il Caffè* közvéleménykonstruáló és -formáló szerepet kívánt betölteni a kialakulóban lévő polgárság körében, jogi, gazdasági és közgazdasági reformjavaslataik végső soron egybeestek a Habsburg Monarchia azon modernizációs programjával, amely a lombardiai közintézmények strukturális átalakítására törekedett.⁴ S bár az *Il Caffè* első évfolyamát a Monarchia politikai mozgásterén kívül eső, a Velencei Köztársaság uralma alá tartozó Brescia városában adták ki,⁵ Pietro Verriék viszonya a bécsi udvarral – talán a szorgalmas öcenzúrának is köszönhetően⁶ – inkább volt kollaboratív mintsem konfrontatív – s ennyiben a kiadvány nyelvi kódjai, „nyílt”, „világos” és „érthető” beszédmódja, Tombi által felvetett irodalom- és műfaj történeti jelentősége tehát (mint az ismeretterjesztő diskurzus alakítója vagy kifejeződése) nem függetleníthető a caffèisták politikai mozgásterétől, tehát az osztrák Lombardia sajátos hatalmi viszonyaitól.

A XVIII. századi folyóiratok hétköznapi jellege nemcsak a cikkek hangvételében, de sok esetben a témaválasztásban is megfigyelhető. Tombi egy külön alfejezetben tárgyalja azon kiadványokat, amelyek kifejezetten a női olvasóközönségnek íródtak. A szerzőt elsősorban nem feminista vagy nőtörténeti szempontból foglalkoztatja a nők számára megjelenő folyóiratok jelentősége,

⁴ VENTURI, Franco, „Introduzione”, in szerk. VENTURI, Franco, *Illuministi Italiani. Tomo III. Riformatori Lombardi, Piemontesi e Toscani*, IX–XVIII (Milano–Napoli: Riccardo Ricciardi Editore, 1958); CAVANNA, Adriano, „Da Maria Teresa a Bonaparte: il lungo viaggio di Pietro Verri”, in szerk. CAPRA, Carlo, *Pietro Verri e il suo tempo*, 105–145 (Bologna: Cisalpino, 1999), 122–135.

⁵ FRANCONI, Gianni, „Storia editoriale del «Caffè»”, in szerk. FRANCONI, Gianni és ROMAGNOLI, Sergio, *«Il Caffè» 1764–1766, LXXXI–CXLV* (Torino: Bollati Boringhieri, 1993), LXXXIII–LXXXIV.

⁶ Uo., CXXXII–CXLV.

hanem sokkal inkább mint a tudományos ismeretterjesztés műfaj-történetének egyik stációja érdekl. A szerző amellett érvel, hogy mihelyst a nők a nyilvánosság új tereinek aktív látogatóivá váltak, szociális helyzetük és a társadalomban betöltött szerepük is megváltozott. Mint írja, a nők hamarosan „meghódították a nyilvános tereket, belépve a kávézók, szalonok és színházak világába. Nem kellett tehát sok idő ahhoz, hogy e nyilvános helyek konstitutív részeivé váljanak”. (59.) Eszerint a kávéházak, szalonok, színházak és kaszinók látogatása kimozdította a nőket korábbi, alapvetően gondoskodó és reprodukív munkára korlátozott társadalmi szerepükből, és ennek következtében megnövekedett önállósodásukra és önképzésükre való igényük is. Ezen új igények kielégítésére válaszolnak azok a korabeli folyóiratok, amelyek a női olvasóközönség megszólítására is törekedtek, s egyúttal „egy modern nőképet propagáltak, amely képes kihasználni a saját képességeit és aktívan együttműködni a korabeli társadalommal”. (60.) Ebben az időszakban angol és francia mintára olyan, főként női divattal foglalkozó folyóiratok jöttek létre, mint pl. az *Il Giornale delle nuove mode di Francia e d’Inghilterra* [A franciaországi és angliai új divatok lapja] (Milano, 1786–1794), a *La donna galante ed erudita* [Az udvarias és művelt nő] (Veleence, 1786–1788) vagy az *Il Corriere delle Dame* [A Hölgyek Hírmondója] (Milano, 1804–1874), amelyek – mint a szerző írja – sikeresen reagáltak a nők megváltozott helyzetére és igényeire. S bár felmerül a kérdés, hogy a női olvasóközönségnek szánt folyóiratok – amelyek feldolgozott témáikkal egyúttal a nők új helyét és szerepét is kijelölik a megváltozott társadalmi nyilvánosságban – mennyiben tekinthetők valós igények kiszolgálóinak, és mennyiben új igények megkonstruálóinak, az azonban vitathatatlan, hogy egy olyan tudománynépszerűsítő nyelvet hoztak létre, amely képes volt a hétköznapit a tudomány világával harmonizálni. E lapokban magas természettudományos minőségű, mégis egyszerű hangvételi írások jelentek meg azzal a céllal, hogy a különböző divatos kiegészítőket ismertessék: az óra vagy a tükör hamarosan a tudományos megismerés tárgyai lettek, s fizikai működésük le-

írása új természettudományos ismereteket közvetített az olvasók felé. Ebben az újságírói kontextusban pedig maga a *divat* kifejezés konnotációja is megváltozott: „Már nem egyszerűen az aktuális öltözködési módot vagy a színegyeztetés művészetét jelentette. Egyenesen egy bizonyos *forma mentis*, az egész tudományos gondolkodást meghatározó narratíva lett belőle”. (64.)

Miután a tudományos ismeretek befogadására a – korábban természetüktől fogva visszamaradottnak és irracionálisnak tekintett – nők is fogékonyak bizonyultak, a tudományos ismeretterjesztő irodalom a Settecento végére – a divattól függetlenül – a nehezebben megérthető természettudományos (csillagászati és fizikai) felfedezésekről is elkezdett kivonatokat és rövid összefoglalókat közölni. Ahogyan Tombi megjegyzi, a női folyóiratok elsődleges célja nem az volt, hogy tudósokat képezzenek a nőkből, hanem hogy a *docere* és a *delectare*, tehát a tanítás és a gyönyörködtetés egybehangolásával új tudásközvetítő csatornák kiépítésével kísérletezzenek.

A *Divulgazione scientifica nel Settecento...* harmadik fejezete az irodalom és a természettudomány kapcsolatával foglalkozik. Ebben a rövid elméleti részben Tombi mindenekelőtt a két műfaj kölcsönhatásait és egymással való viszonyát igyekszik kidomborítani. A tudományos és az ismeretterjesztő nyelv kérdése kapcsán a szerző arra kíván rámutatni, hogy míg a tudományos és az ismeretterjesztő próza beszédmódja a XVII. században szinte megkülönböztethetetlen diszkurzív egységet alkotott, addig a Settecento időszakára hasadás következett be a két műfaj kapcsolatában. A korábban nagyon hasonló szövegmechanizmusok alapján szerveződő diskurzusok a Seicento tudósainak (s különösen Galileo Galilei) tevékenységének következtében differenciálódásnak indultak: a két műfaj új diszkurzív stratégiákat hozott létre, különböző retorikai-poétikai alakzatokat, szabályrendszereket és szókészletet mozgósítva.

A szerző fontosnak tartja aláhúzni, hogy az ismeretterjesztő irodalom nem egyszerűen a tudományos kifejezések hétköznapi kifejezésekké való konvertálását jelenti, hanem a tudományos

nyelv hozzáigazítását a hétköznapihoz. A tudományos prózával ellentétben az ismeretterjesztő irodalom az olvasóval folytatott kommunikációs viszonyra alapoz, amely során gyakran a tudományban való aktív, intellektuális és emocionális részvételre invitál. A népszerűsítő szövegekben a szerző sok esetben ámulatba kívánja ejteni az olvasót, miközben szubjektív nézőpontja és személyes tapasztalatai rendkívül meghatározóak. Mindemellett a divulgatív szövegek nem elégszenek meg a tudományos felfedezések tárgyyszerű leírásával, hanem azok szociokulturális kontextusáról és jelentőségéről is számot adnak. Az ismeretterjesztő irodalom autonómiájának létrejöttében nagy szerep tulajdonítható a nyilvánosság szerkezetváltozásának, a folyóiratkultúra felvirágzásának, és nem utolsósorban az egységes olasz nyelv megszilárdulásának, amely a mindinkább merev, dogmatikus és áporodott gondolkodást jelentető latinnal szembeni averzióból született.

A negyedik, *Letteratura, scienza, divulgazione* című fejezet célja, hogy a szépirodalom és a tudomány párbeszédét és kölcsönhatásait különböző példákon keresztül illusztrálja. A szerző mindenekelőtt azokat a szépirodalmi műveket mutatja be, amelyek az elbeszélést különböző (természet) tudományos elemekkel gazdagítják: Dante, Ariosto, Csokonai, Goethe, Verne, Csáth, Svevo, Camus stb. irodalmi szövegei egyaránt az irodalom horizontján belül maradnak, ugyanakkor a koruknak megfelelő tudományos ismeretek (a fizika, a biológia, a botanika vagy a pszichológia terén) a narratíva integráns részét képezik. A következő kategóriába a tudományos próza azon szövegei tartoznak, amelyek előszeretettel használnak szépirodalmi (főként latin és görög) idézeteket vagy utalásokat a bonyolult tudományos tartalmak könnyebb megértése végett: Francesco Redi például az *Esperienze intorno alla generazione degl'insetti* (1668) című, a rovarok szaporodását tárgyaló írásába problémamentesen integrál Homérosz-passzusokat eredeti nyelven. A harmadik csoport, az ismeretterjesztő irodalom, az előző két műfaj összekapcsolódása során jön létre, hogy aztán önálló műfajjá váljon. Ahogyan a szerző megjegyzi, a divulgatív

irodalom „anélkül, hogy végérvényesen elszakadt volna az irodalmi mezőtől, a tudomány poétikus alapon történő legitimálását célozta”. (100.). Az ismeretterjesztés tehát az irodalom és a tudomány szintetizálására tett kísérletet, s egyúttal arra, hogy – a fenti műfajokkal ellentétben – a két beszédmód közötti hierarchikus viszonyt megszüntesse. A divulgatív szövegek nagy népszerűsége Tombi szerint abban keresendő, hogy a folyóiratokkal létrejött új kommunikációs csatornák egyrészt felélenkítették a természet-tudományos érdeklődést, másrészt a tudományosság egy újfajta elképzelését tették lehetővé.

A kötet utolsó két fejezete egyaránt az ismeretterjesztő irodalomra fókuszál; míg az ötödik fejezet a divulgatív szövegek műfaj-tipológiáit elemzi (dialógus; [fél]tudományos levél; tanköltemény; ismeretterjesztő elbeszélés; újságcikk), addig a hatodik ezen tipológiák bemutatására vállalkozik egy-egy szerző segítségével. A két fejezetet összevonva ismertetem.

A dialógus mint ismeretterjesztő műfaj a tudományos forradalmat követően tett szert nagy jelentőségre, mivel a tudás népszerűsítésének egyik legkézenfekvőbb eszközének bizonyult. A szerző Francesco Algarotti *Il Newtonianismo per le dame* [A newtonizmus hölgyeknek] c. dialógusának diszkurzív stratégiáinak elemzésén keresztül szemlélteti az ismeretterjesztő irodalom levélását a tudományos diskurzusról. Algarotti műve, bár tudományos kérdésekkel foglalkozik, könnyed beszédmódjával a newtoni fény- és színtan rejtelseibe hivatott kalauzolni a főszereplő márkinét, s vele együtt a mű laikus olvasóját. Algarotti az alapvetően férfiak által dominált tudományterületet elmozdítja, és a hagyományosan nőknek tulajdonított érdeklődési körbe helyezi át: a fénytörés elméletét olyan témák felől közelíti meg, mint a divat és az öltözködés, ezzel pedig a hétköznapi dolgokat is új megvilágításba helyezi. A dialogicitás a maga közvetlen hangvételével azt a benyomást kelti az olvasóban, mintha ő maga is aktív résztvevője lenne a beszélgetésnek, ezáltal pedig magának a tanulási folyamatnak is.

A (fél)tudományos levél a humanista-reneszánsz időszak episztolaműfajának örököse, jóllehet immár nem egyszerűen a személyes találkozások helyettesítéseként szolgált, hanem sokkal inkább egy „virtuális akadémiai tér” (130.) funkcióját töltötte be. A tudományos forradalom következtében egyre inkább megnövekedett az igény, hogy az új találmányok és tudományos elméletek Európa-szerte gyorsan és hatékonyan keringjenek, ez pedig a tudományos levél szerkezetét is átalakította. A tudományos levél a maga nyitott és közvetlen hangvételével megtöri a humanista episztolák szerkezetét; ismeretterjesztő jellege abban áll, hogy a tudományos szövegekre jellemző merev struktúrát lebontja, a specifikus akadémiai nyelvezetet redukálja, továbbá teret enged személyes benyomásoknak és tapasztalatoknak. Ennek jeles képviselője Giovanni Fabbroni, aki „a tudomány új megközelítési módjai előtt nyitotta meg az utat, [amikor] a tudományos levél műfajának célját a tanítással [*docere*] szorosan összekötött gyönyörködtetésben [*delectare*] jelölte meg”. (154.)

A harmadik azonosított ismeretterjesztő műfaj a tanköltemény. A didaktikus tanköltemények a rendkívül merev struktúra ellenére a szerző szerint azért tudtak nagy népszerűségnek örvendeni, mert a hasznos tudományos ismereteket szórakoztató formában tudták közvetíteni laikus olvasóik felé. Jó példa erre Girolamo Fracastoro XVI. századi orvos, aki a *Syphilis sive de morbo gallico* [Szifilisz avagy a franciakór] című költeményében az addig ismeretlen szifilisz terjedéséről és kezeléséről értekezett, vagy Zaccaria Betti *Del baco da seta* [A selyemhernyóról] című didaktikus verse, amely a selyemhernyó-tenyésztés gyakorlati tudnivalóiról kívánt tájékoztatást nyújtani olvasójának. A pedagógiai célzatú tankölteményeket parabolák, anekdoták és meseszerű történetek gazdagítják, amelyek narratív funkciójuk mellett a tudományos ismeretek könnyebb befogadhatóságát teszik lehetővé.

Az elbeszélés a XVIII. század egyik legjelentősebb divulgatív műfajának tekinthető. A Trecentóban virágkorát élő műfaj a tudományos forradalom hatására jelentős változáson ment keresztül: disz-

kurzív szerkezete átalakult, tartalmát egyre inkább a tudományos problémák határozták meg, szerzőit pedig vállaltan népszerűsítési törekvések vezérelték és a disszemináció új lehetőségeinek módjai foglalkoztatták. A szerző Eusebio Sguario velencei orvost jelöli meg mint az ismeretterjesztő elbeszélés megteremtőjét; ahogyan a *Dell' Eletticismo: o sia delle forze elettriche de' corpi* [Az elektromosságról: avagy a testek elektromos erejéről] című, 1746-ban megjelent munkájának bevezetőjében írja, az emberek azért nem érdeklődnek a tudományos kérdések iránt, mert a tudományos megismerés kezdetei fáradságosak; a tudás egyszerű, élvezetes és új formákban való közvetítésével azonban többek érdeklődésére számot tarthat. Sguario szerint tehát a műfajok változatossága, a nyelv érthetővé válása és a tudománynépszerűsítő eszközök célja „mindent a legkönnyebbre redukálni, hogy a Tudományok érthetőbbé váljanak, a fáradságos tanulás pedig kevésbé utálatossá”.⁷

A nyilvános szféra átalakulásával és a folyóiratok elterjedésével az újságcikk a tudásközvetítés egyik közkedvelt eszközévé vált. A széles olvasóközönséget megcélzó újságok jelentősen átalakították a tudománykommunikáció stílusát és formáját egyaránt; a tudományos kérdések megvitatására nyitott periodikák hasábjait pedig hamar informatív, hasznos és gyakorlati ismeretek lepték el. A szerző az újságcikk műfajára jellemző nyelvi és stiláris kódokat Cesare Beccaria *Frammento sugli odori* [Töredék a szagokról] című ismeretterjesztő cikkén keresztül mutatja be.

A kötet konklúziójában Tombi röviden kitér a Settecento festészetének tudománynépszerűsítő jellegére is. A szerző amellett érvel, hogy ebben a korszakban a festészet – az irodalomhoz hasonlóan – a tudomány reprezentációjának új lehetőségeit keresi; a

⁷ SGUARIO, Eusebio, *Dell' eletticismo: o sia, Delle forze elettriche de' corpi svelate dalla fisica sperimentale, con un' ampia dichiarazione della luce elettrica, sua natura, e maravigliose proprietà; aggiuntevi due dissertazioni attinenti all' uso medico di tali forze* (Velence: Presso G. B. Recurti, 1746), VI. Hozzáférés: 2023.04.20. <https://play.google.com/books/reader?id=X-InAAAAMAAJ&pg=GBS.PP1&hl=hu>.

természettudósokat ábrázoló portrék mellett – amelyek azonban még nem mint autonóm művészeti alkotások, hanem mint egyszerű kötetborítók vagy biográfiai illusztrációk jelennek meg – számos festményen tudományos eszközök (iránytűk, mérőeszközök, térképek stb.) is felbukkannak, amelyek tudománynépszerűsítő funkciót töltek be.

Tombi Beáta a *Divulgazione scientifica nel Settecento – tipologia, generi, linguaggio* című könyvében kiválóan vezeti végig olvasóját azon a tudomány- és irodalomtörténeti folyamaton, amely az ismeretterjesztő irodalom XVIII. századi önállósulásában kulminál. A jelentős műfaj-, kánon- és művelődéstörténeti adalékok mellett a kötet fontos észrevételekkel járulhat hozzá a tudományos és ismeretterjesztő irodalom kialakulásának megismeréséhez, a két diskurzus viszonyának pontosabb megértéséhez, valamint a két beszédmódot szervező diszkurzív alakzatok feltérképezéséhez. A hasznosság és a gyönyörködtetés jegyében, a tudományos és irodalmi mező határmezsgyéjén megszülető ismeretterjesztő irodalom nemcsak a tudományos tudás új formáit és kommunikációs stratégiáit hozta létre, de egyúttal a tudás és a tudáshoz való hozzáférés hagyományos színtereit is átformálta – e hosszú és összetett folyamatot pedig Tombi Beáta példás részletességgel mutatja be.